

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА**

**на дисертаційну роботу Куцеволової Маріанни Віталіївни
на тему «Державне регулювання ринку праці в сегменті малого та
середнього бізнесу», подану до захисту на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та
управління національним господарством**

**Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок з науковими
програмами, планами, темами**

Сучасні умови економічних відносин та трансформаційні зміни, пов'язані із переходом до цифрової економіки впливають на розвиток та функціонування ринку праці, що зумовлює потребу вирішення цілого ряду соціально-трудова проблем суспільства. Ринок праці як важливий елемент національної економіки перспективного значення, потребує адаптивної державної політики, яка здатна сприяти розвитку такого важливого сектору як малий та середній бізнес, при цьому враховуючи інтеграцію суцільної діджиталізації у процеси соціально-трудова відносин. Сучасні трансформаційні засади розвитку ринку праці, зменшення кількості зайнятого населення, сучасні виклики глобалізованого світу (зокрема, пандемія коронавірусної хвороби (COVID-19)), обумовлюють потребу уваги наукової спільноти та практиків до створення об'єктивної науково-прикладної бази методико-організаційного забезпечення соціально-трудова відносин та їх врегулювання під впливом цифрових трансформацій, породжуючи його цифровий сектор ринку праці та цифрову зайнятність.

У цьому контексті представлено наукове дослідження Куцеволової Маріанни Віталіївни, що має на меті обґрунтування теоретичних та науково-методичних положень, розробку практичних рекомендацій щодо державного регулювання ринку праці в сегменті малого та середнього бізнесу, є вельми своєчасним і важливим.

Тематика і зміст науково-теоретичних та прикладних розробок дисертаційної роботи відповідає визначеному в Законі України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» напрямку – «фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави» (п. 1 ст. 3), Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», «Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» (затвердженої Кабінетом Міністрів від 02.12.2020 р. №1556- р), програмним документам розвитку, напрямам реалізації «Програми гідної праці для України 2020–2024», програмним документам Міністерства освіти та науки України, Міністерства цифрової трансформації України.

Дисертаційна робота пов'язана з науковими дослідженнями Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» в рамках комплексної науково-дослідної теми: «Економіка України у нових геостратегічних реаліях: індивід, держава, суспільство» (номер державної реєстрації 0115U000063), у межах якої автором розроблено систему заходів щодо державного регулювання національного ринку праці в сегменті малого та середнього бізнесу.

Тому, враховуючи прикладний характер та змістовне наповнення роботи, є всі підстави вважати її виконаною у руслі пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку України, визначених Кабінетом Міністрів на період до 2030 року.

Основні наукові положення, висновки і рекомендації, що сформульовані у дисертації, ступінь їх обґрунтованості і достовірності. Наукові положення дисертаційної роботи, висновки та рекомендації, які містяться в роботі достатньо обґрунтовані, опрацьовані в повній відповідності з метою і завданням, предметом і об'єктом дослідження, базуються на загальнонаукових положеннях економічної науки і результатах наукових досліджень, їх узагальнень, критичному осмисленні праць вітчизняних та зарубіжних вчених з широкого кола економічних проблем, пов'язаних із розвитком ринку праці, його державним регулюванням та вивченням важливого сегменту економіки як малий та середній бізнес.

Мета дисертаційної роботи відповідає обраній темі дослідження. Об'єкт і предмет дослідження сформульовані коректно і правильно. Зміст наукових завдань логічно побудований та структурно узгоджений із загальною логікою проведеного дослідження. Кількість окреслених завдань є достатніми для досягнення поставленої мети та розкриття обраної теми дисертації. Загалом авторка дотримується логічного та структурованого викладення матеріалу.

У розділі 1 «Теоретичні основи регулювання ринку праці в сегменті малого та середнього бізнесу» на підставі поєднання системного, діалектичного, функціонального, інституціонального та синергетичного підходів розкрито теоретичні основи до вивчення категорії «ринку праці» (с. 24-40), що надало можливість представити авторське трактування «ринку праці» (с. 40). Об'єктивно доведено, що існує тісна залежність між розвитком суб'єктів малого та середнього бізнесу та рівнем соціально-економічного розвитку країни, якістю життя населення. Розкрито особливості функціонування ринку праці в сегменті малого та середнього бізнесу за такими напрямками: визначення інституційного середовища; нормативно-правового забезпечення; європейський вектор розвитку; легкість ведення бізнесу; класифікація суб'єктів господарювання; зайнятість населення (с. 45-55), охарактеризовано самозайнятість та її розвиток (с. 54-56). Визначено теоретичні засади механізму регулювання ринку праці України (с. 60-68).

Першим питанням розділу 2 «Аналітичне дослідження ринку праці України в сегменті малого та середнього бізнесу і практики його державного регулювання» обрано еволюційний розвиток ринку праці України за часи її незалежності шляхом виділення етапів його становлення та розкриття профілів кожного часового періоду (с. 81-98). Систематизовано кроки стосовно оцінки стану ринку праці

України (с. 99), у контексті чого розраховано інтегральний показник за середньою гармонійною (с.105-106) та прогнозовано основні показники розвитку ринку праці за допомогою побудови рівнянь тренду та оцінки рівня їх апроксимації (с. 109-112). Розглянуто основні показники розвитку сектору самостійної зайнятості населення в країнах та досліджено її вплив на ринок праці (с. 116-117), досліджено показники самозайнятості в Україні (с.119-123) та представлено результати соціологічного опитування з метою оцінити потенціал розвитку підприємництва в державі та визначити основні мотиви ведення бізнесу та виявити причини, які стають на заваді у відкритті власної справи (с.123-125).

Зміст розділу 3 «Парадигма сучасного розвитку ринку праці України та його державне регулювання» демонструє пошук новітніх ефективних моделей розвитку національних економік та їх бізнес-екосистем, що привело автора під впливом сучасних технологій цифровізації до моделі платформної економіки, сконцентровано на викликах ринку праці при впровадженні платформної економіки в систему національної економіки (с. 133-145), із виокремленням сильних і слабких сторін, можливостей і загроз розвитку платформної економіки за допомогою побудови SWOT-аналізу (с. 146-147), за яким визначено її вплив на ринок праці. Виокремлено складові системи регулювання ринку праці України (с. 151) та удосконалено механізм регулювання ринку праці України в сегменті малого та середнього бізнесу (с. 154). Наведено особливості сучасного функціонування ринку праці України в сегменті малого та середнього бізнесу (с. 163-166) в результаті чого запропоновано стратегічні напрями розвитку ринку праці (с. 166-176).

Достовірність основних положень та висновків дисертації забезпечується застосуванням відомих методів наукового пізнання та проведення досліджень, зокрема, теоретичного узагальнення, порівняння, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, структурно-логічного аналізу, історичного у поєднанні з логічним, схематичного й графічного зображення, статистичного аналізу та розрахунку, соціологічного дослідження. Методичні підходи і методи дослідження, які застосовані дисертанткою, не містять суперечностей, є адекватними визначеному науково-прикладному завданню та дозволяють проводити репрезентативні розрахунки.

Дисертаційне дослідження Куцеволової М.В. є достатньо аргументованим і базується на використанні наукових статей, монографічних досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів, офіційної статистичної інформації, зокрема, Державної служби статистики України, а також власних соціологічних дослідженнях та аналітичних розрахунках авторки. Матеріал дисертаційної роботи викладено науковою мовою та з грамотним використанням професійної термінології.

Проміжні та заключні висновки подані з дотриманням загальної логіки дослідження, обґрунтовано репрезентують підсумки виконаної роботи та повною мірою відображають основні положення проведеного наукового експерименту, можливі результати його впровадження у суспільну практику.

Вищевикладене свідчить, що отримані в дисертаційному дослідженні результати є обґрунтованими і достовірними.

Новизна основних наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та авторефератом авторки, її опублікованими науковими працями дає можливість погодитися з положеннями, які винесені авторкою на захист на предмет наукової новизни і відображають її особистий внесок:

1. Удосконалено методичний підхід до оцінювання стану ринку праці в Україні на основі розрахунку інтегрального показника як середньозваженого індексів дев'яти комбінованих показників (отриманих в ході міжнародних дослідних проєктів), що враховують економічні та, на відміну від існуючих, і поведінкові фактори впливу на параметри ринку праці. Це дозволить проводити експрес-аналіз стану ринку праці, на основі якого прогнозувати шляхи реалізації державної політики у сфері зайнятості та розробляти довгострокові програми, спрямовані на побудову соціально-орієнтованої моделі регулювання ринку праці (с. 99-100, 105-107).

2. Удосконалено організаційно-економічний механізм регулювання національного ринку праці в сегменті малого та середнього бізнесу, який, на відміну від діючих, окрім систематизації суб'єктів, об'єктів, факторів впливу і важелів розвитку, містить елементи (внесення змін до компонентів механізму та їх функціонального наповнення залежно від ринкової ситуації й особливостей законодавчого регулювання та моніторингу ринку праці за елементами і функціями з урахуванням сучасних тенденцій), адаптивну дію якого забезпечують організаційні, інвестиційні, соціально-економічні та адміністративно-правові важелі. Це дозволить обґрунтовувати стратегічні напрями розвитку ринку праці України в сегменті малого та середнього бізнесу з урахуванням векторів трансформаційних змін та інтересів стейкхолдерів (с. 153-156).

3. Розвинуто концептуально-методичні засади розвитку платформної економіки, які, на відміну від існуючих, орієнтовані на цифрову конкуренцію та відповідно потребуючих розробки індивідуальних бізнес-стратегій та моделей розвитку платформ за функціональними підсистемами. Це дозволить враховувати особливості можливих майбутніх моделей національної економіки для прогнозування трендів ринку праці та готовності державних інституцій до урегульованості новітніх процесів в сфері соціально-трудова відносин (с. 145-148).

4. Дістали подальшого розвитку теоретико-концептуальні засади систематизації еволюційних етапів розвитку національного ринку праці, в основу чого, на відміну від існуючих, покладено результати статистичного аналізу, експертних оцінок, враховано характер впливу встановлених факторів, визначено шість етапів розвитку ринку праці та побудовано профіль кожного з них. Це дозволяє модернізувати державну політику розвитку ринку праці з урахуванням особливостей його еволюційного розвитку, формувати адаптивні моделі ринку праці у відповідності до запиту на трансформаційні зміни (с. 94-99).

5. Дістав подальшого розвитку понятійно-категоріальний апарат щодо досліджуваної категорії в частині змістового наповнення поняття «ринок праці», який, на відміну від існуючих, розглядається як система економічних, правових, соціально-трудова, та організаційних відносин, що виникають в процесі

визначення співвідношення попиту і пропозиції на трудові послуги. На підставі поєднання системного, діалектичного, функціонального, інституціонального та синергетичного підходів стає можливим твердження щодо мінливості ринку праці як економічної системи, що характеризується кількісно-якісними перетвореннями, еволюційністю та потребує застосування різних підходів до його дослідження залежно від ринкової ситуації, яка сформувалася (с. 27-40).

6. Дістав подальшого розвитку теоретико-аналітичний базис використання інструментів самозайнятості в механізмі реалізації активної політики на національному ринку праці, які, на відміну від існуючих, розвинулися внаслідок поєднання сучасних моделей ведення бізнесу та інформаційно-комунікаційних технологій їх реалізації. Це сприятиме розвитку малого та середнього бізнесу, що відповідно позитивно вплине на зростання ємності ринку праці та відповідно потребуватиме оновлення регуляторних механізмів (с. 119-128).

7. Дістали подальшого розвитку концептуальні засади урегульованості між майбутніми запитами ринку праці та потенціалом системи освіти на основі реалізації моделі управління людськими ресурсами, яка поєднує підприємницьку активність, особистісний розвиток працівника та вдосконалення системи освіти, що забезпечить потенційну збалансованість вказаних підсистем в національній економіці на основі своєчасної взаємодії стейкхолдерів та сприятиме розширеному відтворенню людського капіталу в контексті національних інтересів та економічної безпеки держави (с. 169-176).

Загалом ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи, опублікованих наукових праць та авторефератом дисертації дає змогу стверджувати, що основні наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані дисертанткою, характеризуються науковою новизною та відображають особистий внесок здобувачки у розвиток теоретичних та практичних положень щодо державного регулювання ринку праці в сегменті малого та середнього бізнесу.

Значення результатів дисертаційного дослідження для науки і практики, рекомендації щодо їх подальшого використання. Наукове значення отриманих результатів полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретичних положень, методичних підходів і прикладних рекомендацій щодо державного регулювання ринку праці в сегменті малого та середнього бізнесу. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані положення й підходи можуть бути використані для формування і реалізації стратегічних напрямів розвитку національного ринку праці.

Результати дисертації набули практичного втілення, зокрема вони використані у роботі Комунального підприємства ««Центр підтримки малого та середнього бізнесу» Дніпропетровської обласної ради» - при розробці Стратегії до 2022 року та впровадженні проєкту програми «Від бажання до мети» (довідка №1039 від 23.07.2020 р.); консалтингової компанії «СМАРТ-ЕДВАЙС» – при розробці стратегії її діяльності до 2025 року з урахуванням тенденцій щодо розвитку платформної економіки та прогнозованих ризиків у зв'язку з її розбудовою (довідка №02/1809 від 18.09.2020 р.); у освітньому процесі університету імені Альфреда Нобеля (довідка №309 від 25.05.2020 р.), про що свідчать наявні довідки.

Зважаючи на вагомість та різносторонність напрацьованих результатів, можна рекомендувати результати, отримані у дисертаційній роботі, до використання у своїй практичній діяльності Міністерству цифрової трансформації, Державному центру зайнятості та кадрових агенцій, закладів формальної та неформальної освіти.

Повнота викладу основних результатів дисертації, висновків і пропозицій в опублікованих працях здобувача та автореферату. Ознайомлення з матеріалами дослідження та авторефератом Куцеволової М.В. свідчить про відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Дисертаційна робота характеризується як наявністю теоретико-методичних, так і прикладних аспектів. В авторефераті у повному обсязі розкрито всі основні наукові результати, сформульовані узагальнюючі висновки, визначено ступінь новизни отриманих розробок.

Наукові положення, висновки та практичні рекомендації дисертаційної роботи достатньо повно висвітлені авторкою у 16 наукових працях, з них 8 статей у наукових фахових виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз, та 1 стаття у періодичних наукових виданнях інших держав та 7 наукових праць, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації. Загальний обсяг публікацій становить 7,13 др. арк., з яких особисто автору належить 6,89 др. арк. Список зазначених праць повністю наведений у дисертації.

Публікації містять результати теоретичних досліджень та прикладних розробок авторки, не мають ознак повторень, достатньо повно розкривають зміст дисертаційного дослідження, його наукову новизну та результати, що виносяться на захист, свідчать про достатню апробацію на конференціях різних рівнів. Хронологія публікацій Куцеволової М.В. свідчить про послідовну та ґрунтовну роботу здобувачки в отриманні наукових результатів дослідження.

Зауваження та дискусійні положення. Наголошуючи на загальній позитивній оцінці, вважаю за доцільне і необхідне висловити зауваження та положення дискусійного характеру, обговорення яких покликане стимулювати наукову думку автора дисертації та учасників процедури її захисту на подальше продукування наукових положень щодо розвитку даного наукового напрямку:

1. Автором згруповано інструменти державного регулювання ринку праці та зайнятості населення (рис. 2.7), які на його думку «надають можливість розв'язати актуальні проблеми розвитку ринку праці та вирішити стратегічні цілі держави» (с. 100). При цьому ця частина достатньо вагомих напрацювань неповноцінно використовується при представленні у пп. 3.3 стратегічних напрямів розвитку ринку праці в сегменті малого та середнього бізнесу та не включена до загальних висновків дисертаційної роботи, що звужує представлення їх значимості.

2. У відповідь на існуючий сучасний суспільний запит суцільної цифровізації, інвестиційну привабливість пошуку моделей розвитку торговельно-підприємницьких систем за рахунок використання потенціалу цифрових комунікацій та реалізації бізнес-процесів робота містить авторські розробки щодо подальшого розвитку платформної економіки, але які не враховано у

розкритті адміністративно-правових важелів представленого механізму регулювання ринку праці України (с. 154), що не дозволяє констатувати його вичерпність. Також представлені принципи доречно було б доповнити принципом прогностичності (випередження), що підкреслить його значення в якості запоруки дієвості механізму.

3. У роботі легко відстежити притаманну автору гуманістичну позицію щодо людини, що проявилось у використанні ряду теоретичних положень представників наукової школи поведінкових наук; надання при вибірці пріоритетного знання індексам демократії, процвітання, щастя, соціального прогресу; врахування соціологічних опитувань задля повноти соціально-економічних настроїв на ринку праці та констатації тези «... тому доцільно дійти висновку, що заходи особистого щастя повинні чіткіше регулюватися державною політикою на ринку праці» (с.162), яку слід віднести до дискусійної із-за слабкої конкретизації задля переконливості можливості взагалі такого регулювання.

4. Автор досліджує у роботі аспект взаємодії ринку праці та системи освіти (пп. 3.3), але не розвиває його у контексті конкретизації можливостей сфери освіти у реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту (затверджену Кабінетом Міністрів України від 2.12.2020 р. № 1556-р), зокрема через акцентування на освітніх програмах цього напрямку у ЗВО, потребуючих державної підтримки, формування підтримуючої інфраструктури.

5. У розвиток положень дисертації щодо адаптаційних стратегій для пом'якшення майбутнього шоку від інтенсифікації цифрових технологій та їх впливу на ринок праці доцільно доповнити наявний у роботі напрям створення робочих місць таким напрямом як законодавче уповільнення поширення технологій, до якого автор підійшов, але не розвинув. Доцільність такого підходу обумовлюється потребою відстрочити впровадження нових технологій та надати час для перепрофілізації людей в контексті новітніх викликів переходу до творчих видів діяльності, оскільки присутність ризику втрати відчуття сенсу свого життя достатньо високий; також оволодіти цифровими компетентностями задля належної адаптації виконання професійної діяльності та включеності у цифровий формат суспільних процесів.

6. Важливим питанням, яке потребує уваги, залишається нормативно-правове регулювання легалізації трудової діяльності та її захищеності в умовах поширення цифрового сектору ринку праці, що стало предметом уваги у проектах Закону України «Про працю» та потребує розвитку в умовах поширення цифрової зайнятості, що доцільно визначити для автора в якості перспектив подальших досліджень. Важливим у прикладному аспекті для перспективного розвитку ринку праці в умовах формування платформної економіки мають стати стартапи, проекти, спрямовані на цифровізацію бізнес-процесів кадрового рекрутингу, що автор має можливість реалізувати у подальшій професійній діяльності викладача.

Проте, зазначені зауваження мають дискусійний характер з огляду на чітко означені позиції авторки з порушеної проблематики – державне регулювання ринку праці в сегменті малого та середнього бізнесу, при цьому не знижують наукового рівня дисертаційної роботи та не змінюють загальну позитивну оцінку виконаного дослідження.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Дисертаційна робота Куцеволової Маріанни Віталіївни є самостійною, завершеною, цілісною науковою працею. Дисертація якісно збагачує наукові погляди на сукупність теоретичних, методичних та практичних основ державного регулювання ринку праці в сегменті малого та середнього бізнесу. Наукові положення, висновки і рекомендації, що винесено на захист, одержані автором самостійно та є суттєвим внеском у розвиток економічної науки і управління національною економікою.

За своїм змістом дисертація відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Автореферат повною мірою відображає структуру, основні положення й висновки дисертації та не містить інформації, яка відсутня в дисертаційній роботі.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що дисертаційна робота Куцеволової Маріанни Віталіївни на тему «Державне регулювання ринку праці в сегменті малого та середнього бізнесу» за змістом, оформленням, важливістю та глибиною вирішення наукового завдання відповідає вимогам пунктів 9, 11–14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567 (зі змінами та доповненнями згідно Постанови від 19.08.2015 р. №656, від 30.12.2015 р. №1159, від 27.07.2016 р. №567, від 20.11.2019 р. №943, від 15.07.2020 р. №607), що висуваються до дисертацій, а її автор Куцеволова Маріанна Віталіївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри економіки та бізнес-технологій
Національного авіаційного університету,
доктор економічних наук, професор

Ушнко

Н.В. Ушнко

Ушнко Н.В.

засвідчую

Вчений секретар

Національного авіаційного університету

М.В. Меленюк